

Evolució de la E tancada tònica del llatí vulgar (I)

(ALDC, II, 217. La paret; Q 1024. El cep, Q 1357. La pera)

En el llatí parlat cap al segle V va tenir lloc un canvi del sistema vocàlic del llatí clàssic: es van substituir les diferències de quantitat per diferències de timbre: la vocal breu ĭ , que tendia a una certa obertura, va passar a $[\text{e}]$ en llatí vulgar, i la Ē , que tendia a tancar-se, va passar també a $[\text{e}]$, perdent-se l'oposició de quantitat que tenien; així, $\text{PĪRA} > p[\text{e}]ra$ i $\text{CATĒNA} > cad[\text{e}]na$. Aquesta era la situació del llatí vulgar general que en català es modificaria segons els dialectes. En cat. occ., més conservador, es va mantenir la $[\text{e}]$ tancada: $p[\text{e}]ra$; en cat. or., en canvi, aquesta $[\text{e}]$ es va centralitzar passant a la neutra $[\text{ə}]$, que durant l'edat mitjana es pronunciava així tant a Barcelona com a Perpinyà i que, amb la colonització de les Balears, va ser-hi transferida i on encara és un fenomen viu. En el cat. central i el septentrional de transició, a causa de l'escàs rendiment funcional que existia entre $[\text{ə}]/[\text{ɛ}]$ (és a dir, el nombre de parelles l'homonímia de les quals s'evitava pronunciant el mot amb un o altre fonema era molt reduït, per ex.,

$[\text{dəw}]/[\text{dɛw}]$), la vocal neutra va ser substituïda per $[\text{ɛ}]/(r[\text{ə}]bre > r[\text{ɛ}]bre, cad[\text{ə}]na > cad[\text{ɛ}]na, \text{etc.})$, ajudant-hi una certa obertura de la $[\text{ə}]$ en alguns contextos. Una part de les Balears, però molt més tard, cap al s. XIX, va practicar també el canvi. Quant al rossellonès, que també va participar de tal obertura, s'hi va operar un equilibri en el sistema: un cop tancada la $[\text{o}]$ en $[\text{u}]$ ($canç[\text{o}] > canç[\text{u}]$), la $[\text{ɔ}]$ de $d[\text{ɔ}]na$, per ex., ja no s'oposava a la $[\text{o}]$ de (*ell*) *dóna*, esdevingut $d[\text{u}]na$, sinó, en el vessant posterior, a $[\text{u}]$ i a $[\text{a}]$: es convertia així en una $[\text{ɔ}]$ mitjana, sense possibilitats de distinció $[\text{o}]/[\text{ɔ}]$ en casos com $[\text{os}]/[\text{os}]$ 'ós'/'os', esdevinguts $[\text{us}]/[\text{os}]$. Cercant equilibri en el sistema, la $[\text{ɛ}]$ oberta va esdevenir una $[\text{ɛ}]$ mitjana, oposant-se en el seu vessant anterior a una $[\text{i}]$ i a una $[\text{a}]$ ($p[\text{ɛ}]ra$), perdent-se l'oposició $[\text{dɛw}]/[\text{dew}]$. L'alguerès, influït fortament per la immigració sarda, va substituir la $[\text{ə}]/$ per una $[\text{e}]$: $p[\text{e}]ra$.

